

Geleceğin Kütüphaneleri

Babil'den, İskenderiye'den bu yana kütüphaneciliğin değiştiği, geliştiği bir gerçek. Ne var ki yapısı değişen kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin işlevi de değişiyor. Artık, bir kütüphanenin ne kadar kitap toplayıp barındırdığından çok, kullanıcılarına ne kadar kitap ulaştırabildiği önemli olmaya başlıyor.

Ülusal Kütüphanecilik Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu IFLA'nın 61.'sini bu yıl ülkemizde gerçekleştirdiği kongresinde işlenen konunun teması da buydu: "Geleceğin Kütüphaneleri." 20-26 Ağustos tarihleri arasında İstanbul'da bulunan kütüphaneciler, kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin geleceği konusunda tartışılar, bildirimler sundular.

IFLA kongresinin açılış konuşmasını yapan Talat Halman, konuşmasının bir yerinde kütüphanelerin değişimini şöyle anlatıyor.

"Yüzlerce milyon öğrenci, okuyucu, meslek adamı, araştırmacının özel odalarında veya ofislerinde ellerindeki araçları kullanarak kapsamlı ve ileri sistemlerle bağlantı kurmalarını ve herhangi bir kitabı, makineyi veya belgeyi önlerindeki ekrana getirmelerini görmek artık gerçeküstü bir düşünce değildir."

Kişilerin doğrudan kullanabildiği kütüphane sistemleri, "kamuya açık bilgisayar sistemleri" i olarak tanımlanır. Bu sistemin yararları, arama işlemini kolaylaştırıp, hızlandırmış olmasıdır. Çevrimiçi kataloglar, kullanıcının arama yapabildiği uzaktan erişimli veri tabanları, bölgesel referans veri tabanları bu sistemlere örnek oluştururlar. Kamuya açık sistemler yeni bilginin çok hızlı dağıtılması, gerekli bilginin hızlı elde edilmesi için güçlü arama araçlarına sahip olması, kullanıcının bilgiyi istediği biçimde değerlendirebileceği bilgi yöntemi ve analiz araçlarını (istatistik vs.) içermesi, ileri aşama analiz için, bilginin kullanıcının makinesine aktarılabilmesi, birden çok kullanıcının aynı anda sistemin kaynaklarına erişiminin sağlanması, ev, büro ya da diğer yerlerden bilgi ve hizmete erişim olanakları sağlanması ve sistemi kaynaklarının 24 saat kullanılabilir olması gibi özellikler içerir.

Kamuya açık bilgisayar sistemlerine, elektronik bilgi sistemlerini örnek gösterebiliriz. Bu sistemler kullanıcıların dijital formdaki çeşitli kaynak ve referans materyaline erişimini sağlar. İleri arama teknikleri ile donatılmış bu sistemlere istenirse analiz araçları da eklenebilir. Bu sistemlerin içinde dizinler ve özetler, tam metin referans kaynakları (ansiklopedi, sözlük), tam metin makaleler, tam metin gazete yazıları, referans kaynakları dışında kalan tam metin kitaplar, sayısal veri tabanları (sayım verileri gibi), dijitalleştirilmiş görsel-işitsel materyal (grafik görüntüleri), hipermedya (çerçevelerin ağı olarak bilgiyi organize eden ortam) yer alır.

Öyle görünüyor ki, okurlar artık kütüphanelere kadar giderek kataloglardan gerek duydukları kitapları ya da dergileri bulup, onları raflardaki yerinde aramaktan kurtulacaklar. Üstelik kapanma saatlerinden sonra bile kütüphanelerde dolaşabilecek, kitapların teslim tarihini düşünmek zorunda kalmayacaklar. Geleceğin bilgi ağları ve sistemleri herkeşe, her yerde, her zaman ses, veri, görüntü, video bilgisi ya da bilgilerin bileşimine erişim olanakları sağlayacaktır. Bu bilgi ağları ile kişiler, uyum sorunu olup olmayacağını düşünmeksizin evlerine terminallerini kurup, tüm dünya ile bağlantı kurabilecek

ve çeşitli etkinlikleri gerçekleştirebilecekler. İşte böylece insanların kütüphanelere gitme devri sona eriyor.. Artık, kitaplar evlerimize konuk olarak gelecekler; bir Eskimo şairin dediği gibi, "konuklarımız evlerimizi genişletecektir".

Bu tür sistemler evrensel bilgi miktarını ve ülkelerarası iletişimi karşılayacak kadar kapasiteli ve hızlı bilgisayar ortamlarına gerek duymaktadır. Bu bilgisayar sistemleri için, gelişen teknolojinin yarattığı CD-ROM ve hipermedya gibi yeni kayıt ortamları ile fiber optik gibi iletişim ortamları gerekmektedir.

CD-ROM'lar kütüphanecileri tozdan, güve ve kurtlardan kurtarmıştır. Mikrobilgisayarlarda kullanılan CD-ROM'lar, yalnızca okunabilen kompakt dist optik sistemleridir. Lazer teknolojisi ile birleşen optik diskler yüksek kapasiteli bilgi kayıt ortamları oluşturmuştur. Yazı, resim, ses ve video görüntüleri gibi bilgileri depolama özellikleri içerdiklerinden, yeni uygulama alanları açılmasını sağlamışlardır. Sistemin optik özellikleri yüksek yoğunlukta veri kaydına olanak tanır. Bir optik disk manyetik diskten yüzlerce kat fazla veri kaydedebilir. Günümüzde 12 inçlik bir diskin kapasitesi gigabayt (10⁹) düzeyindedir ve bu kapasite 400.000 sayfa yazıya karşılık gelir. Bu miktar Encyclopedia Britannica'nın tüm içeriğinden fazladır. Manyetik diskler

HENÜZ zamanımız varken, kütüphanelere gidin, rafların arasında dolaşın, kitapları karıştırın, onların kokusunu içinize çekin; çünkü artık alıştığımız türden kütüphaneler kayboluyor, şekil değiştiriyor, yeni bir yapıya bürünüyor. Alıştığımız türden kütüphaneler nasıldır? Bütün kitap kurtları bilirler ki buraları uzanıp giden raflar, raflarda dizili inli ufaklı, çeşitli türlerde kitaplar, kataloglar, indeksler, koridorlar, merdivenler, kitap tozu, kitap kokusu, "Hangi kitabı aramıştınız?" sorusu toplama yerlerdir ve sorunları da az değildir. Kütüphaneye yeni kitaplar almak için para gereklidir; ne var ki sınırlı bütçe yüzünden çoğunlukla güçlük alınır. Yeni alınan kitaplar nereye konacak; nasıl saklanacak, daha da önemlisi nasıl korunacak, okuyucunun hizmetine en çok kaç yıl dayanacaktır? Bunlar da kütüphanecilerin derleridir. Aslında, tüm bu sorunlar dünyanın ilk kütüphanesi kadar eski. Dünyanın ilk kütüphanesi olan Babilonya kütüphanesi, M.Ö. 21 yüzyılda kil tabletlerin derlenmesiyle ortaya çıkmıştı. Yüzyıllar içinde gelişen uygarlığın Mısır, Kudüs, Nineva, İskenderiye, Efes, Bergama gibi yerlerde yükseldiği kütüphanelerde de sorunlar aynıydı: kitap toplamamın ve onları korumanın zorlukları.

Eski inanışlardan biri, kitapları koruduğu söylenen "Kebikeç" üzerinedir. Anlatıldığına göre Kebikeç, kitapları güveden koruyan meleğin, cinin, şeytanın adı. Bir kitabın ilk yaprağı üzerine "Ya Kebikeç" yazıldığında, o kitabın görevler, kurtlar tarafından yenmeyeceğine inanılırdı. Bu inanış, kitapların az sayıda olduğu ve korunmasının çok güç olduğu dönemlerden kalma. Gelişen teknoloji ortamında, gerek kitap sektörü gerekse kütüphaneciler, bu tür inanışları artık gerek duymuyorlar kuşkusuz.

Kütüphaneler pasif bilgi deposu olma özelliklerini de yavaş yavaş geride bırakmaya başladılar,

tozdan arınmış ortam gerektirdiğinden bilgisayarların içine yerleştirilirler, ancak optik disklerde bu sorun yoktur. Optik diskleri diskin okuma kapasitesini azaltmadan korumak için plastikle kaplamak olanaklıdır. Bununla birlikte CD-ROM'lar gigabayt düzeyinde bilgi kapasitesine sahip olabilmekteyse de bilgiyi klasik yöntemlerle arama ve bulma işlemi çok yavaş olmaktadır, CD-ROM ve diğer elektronik ortam verilerinin hızlı ve güvenilir şekilde iletilmesi için fiber optik teknolojisinin kullanılması yararlıdır. Bir zamanlar kitapların ilk sayfalarına yazılan "Ya Kebikeç" sözlü, postmodern bir değişim geçirip "Ya CD-ROM" olarak karşımıza gelirse hiç şaşırılmayalım.

Bugünden Yarına Kütüphane Türleri

Günümüzde artık dört tip kütüphaneden söz edebiliriz. Bunlardan ilki, halihazırda var olan "geleneksel" kütüphanelerdir. Bu tür kütüphaneler, kağıda basılmış kitapları okuyucularına bir süre için ödünç verirler. Buralardan kitap alan kişilerin, söz konusu kütüphanelere ulaşabilecek bir uzaklıkta yaşıyor olmaları gerekir. Söz gelimi, Manavgat Halk Kütüphanesi, Manavgat halkına hizmet verir. Yüz yüze insan ilişkileri geleneksel kütüphanelerin bir başka özelliğidir. Okuyucu, yararlanmak istediği kitapları kütüphaneciden alır, teslim tarihi geldiğinde yine kütüphaneciye verir.

İkinci tür kütüphaneleri, "otomatikleşmiş" kütüphaneler olarak adlandırabiliriz. Geleneksel kütüphane işlevlerini sürdüren bu kütüphanelerde ayrıca bilgi bankaları, CD-ROM'ları gibi bilginin depolandığı teknoloji ürünleri de vardır. Ne var ki bu tip kütüphaneler de "geleneksel" kütüphaneler gibi pasif bilgi deposu durumundadır. Öte yandan bilginin dijitalize edilmiş olması, kullanıcıların bilgiye ulaşımını hızlandırmıştır. Yine de bu tür kütüphaneler, kağıt üzerindeki bilgisyara geçirilmiş halini saklamaktan öteye gidemezler.

Üçüncü sırada karşımıza "elektronik" kütüphaneler çıkar. Bu tür kütüphanelerde önemli olan kitaba sahip olmak değil, istenilen kitaba bir an

önce ulaşmaktır. Bunun için, gelişimini gün geçtikçe hızlandıran bilgi ağlarından yararlanılır. Elektronik kütüphaneler, kütüphane ve kütüphaneci işlevlerinin alışılmış dışında olduğu, okuyucuyla kütüphanecinin doğrudan hiçbir bağının bulunmadığı bir yapıya sahiptir. Kullanıcı evinden ya da bürosundan kütüphaneye ulaşabileceği gibi, çalışmasını istediği saate kadar da sürdürebilir. Elektronik kütüphaneler, geçmişin ve geleceğin kütüphaneleri arasında bir köprü niteliğindedir.

Dördüncü sırada adını anacağımız "sanal" kütüphaneleri, geleceğin kütüphaneleri olarak nitelenebiliriz. Bu kütüphanelerde gerçek okuyucular için sanal kitaplar bulunacaktır. Kullanıcıların hepsi, her zaman ve her yerden bu kitaplara ulaşabilir olmalıdır. Bilgisayar-insan etkileşimi, bilgi imgelemesi, duyum teknolojisi ve iş istasyonları temelinde dayanan benzetim platformları alanlarındaki gelişmeler, var olan bilgisayar grafikleri ve multimedya teknolojilerini sanal gerçeklik adı verilen yeni bir insan-makina arayüzü kavramına yönlendirmiştir. Sanal kütüphanelerde duvar ya da merdiven yoktur, ama 3 boyutlu görüntüler görülmesi sağlanan özel gözlükler yardımıyla bilgisayarın içindeki kütüphanede rafların arasındaymışçasına dolaşılabilir.

Gelecekte Kütüphaneler ve Kütüphaneciler

Kütüphanelerin ve bilgi ağlarının gelişmesi ve genişlemesi şu an için yalnızca düşsel olan bazı değişimleri de beraberinde getirebilir. Örnek vermek gerekirse, evinde oturduğu yerden kitaba, dergiye, ya da başka türlü bilgiye ulaşabilen insanlar, gerçek kütüphanelere gerek duymayacak kütüphaneler ve kütüphaneciler ya ortadan kalkacak ya da yaşamlarını, işlevlerini değiştirerek sürdürecektir. Okullara, kitaplara, öğretmenlere gereksinim kalmayacak çünkü bunların hepsi insanlara, bir bilgisayar tuşu kadar uzak olacaklar. Kırsal bölgelerde kışın yoğun kar yüzünden okula gidemeyen, gitse bile soğukla mücadele etmek zorunda kalan öğrencilerin hiçbir sıkıntıya girmeyecek; sanal kütüphanelerin, gerçek olmasa da, sıcak odalarında oturup kitap okuyacak, ders çalışacaklar. Benzer bir durum müzeler için de söz konusu. Uluslararası bilgi ağı Internet aracılığıyla yerinizden bile kalkmadan Louvre'ü dolaşabilirsiniz bugün. Değişimin bu tür yönleri kulağa hoş gelse de, insanın başını döndürmüyor değil. Kütüphanelerin işlevleri değişince elbetteki kütüphanecilerin de işlevlerinin değişmesi kaçınılmaz olacak. 61. IFLA kongresinin açılışında konuşan Talat Halman, kütüphanelere yönelik konuşmasında şöyle diyordu:

"Fakat siz yine kütüphaneciler telaşa kapılıp huzursuz olmamalısınız. Dünyanın en asil ikinci mesleğinin üyeleri olarak bunca yıl çalıştıktan sonra "süper yollar" nedeniyle "süper gereksiz" duruma düşmeyeceksiniz. Büyük olasılıkla sizler "yolların eşkiyası" veya yol mühendisleri olup çıkacaksınız ve "süper yollarda" trafiki yöneteceksiniz.

Ve elbette geleneğimiz olan kütüphaneler tümüden ortadan kalkmayacaktır. Küçük yerel kütüphaneler belki yok olabilir; fakat belli başlı kütüphanelerin çoğu-millî kütüphaneler ve merkez kütüphaneleri müzeye dönüştürülecek, sizler ise bunların koruyucuları veya yöneticileri olarak hizmet vereceksiniz."

Geleceğin kütüphanelerinin kaderi, biraz da insanların kağıttan ne kadar vazgeçebileceğine bağlı. Maddi olanağı olsa da bir çok insan bir kitabı bilgisayar ekranı yerine eline alıp okumayı seçebilir.

Yatarak, kaykılarak, kitabın kokusunu içe çekerek ve bir yandan da bir şeyler atıştırarak, çay içerek okumanın keyfi ile, klavyenin başında, burnunuzu ekrana dayayarak okumanın aynı olmasa gerek. Yine de öyle ya da böyle insanların okuması, bilgiye ulaşması nasıl nereden olduğundan daha önemli. Atatürk, "Bir ulus okumaya karşı çepeçevre ilgi geliştiremezse cehalet yaygınlaşacak ve bilgisizlikten doğan felaketler hiçbir zaman durulmayacaktır." diyor. Elektronik kütüphanelerin bilgi ağları yardımıyla dünyanın her yerinden ulaşılabilir olan hizmetleri okumaya karşı bir ilgi uyandırabilir. Araştırmacıların evlerindeki bilgisayarlar yardımıyla dünyanın istedikleri yerlerdeki bilgiye ulaşmaları "küreselleşmeyi" getirebilir.

Tüm insanlığın aynı anda paylaştığı bir evrensel kültür modelinin aracı olabilir geleceğin kütüphaneleri. Thomas Jefferson, bilgiyi, demokrasinin değer birimi olarak nitelendirmiştir. Bilginin, bilgiye ulaşmanın hızla geliştiği günümüzde, gelecek yüzyılın daha demokratik olmasını beklemek hakkımız. Her çağda, ilerici yapısıyla insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan kütüphaneler, bizleri evrensel kültüre ve gelişmiş demokrasiye de taşıyacaklardır.

Gökhan Tok

Kaynaklar:
Ege, Birgül. Elektronik Bilgi Sistemleri, Türk Kütüphaneciliği 9.3 (1995)
Halman, Talat. Babilonya'dan Kültür Uzaya 61. IFLA Kongresi Açılış Konuşması (İstanbul) 1995 Çeviren: Meral Alakus
Berry, John W. Digital libraries: new initiatives with world wide implication, 61st IFLA General Conference, Conference Proceedings.
Lus, Claudia Vom Balthasar zum Cybraran-der Zukunft des Berufs in der virtuellen Bibliothek, 61. IFLA General Conference Proceedings.